

ΛΥ
ΚΕΙΟ

ΔΙΚΤΥΟ
Παυσανίας 2.0
ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

**Υπαιθριο
Μουσείο
Υδροκίνησης**

**ΟΔΗΓΟΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ**

ISBN 978-960-244-175-6

© 2015, ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΟΜΙΛΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
Αγγ. Γέροντα 6, 105 58 Αθήνα
Τηλ.: 210 3256922 | Fax: 210 3218145
piop@piraeusbank.gr | www.piop.gr

Δίκτυο Πausανίας 2.0
Από το σχολείο στο μουσείο

ΥΠΑΙΘΡΙΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΥΔΡΟΚΙΝΗΣΗΣ

Οδηγός εκπαιδευτικού
για το λύκειο

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΟΜΑΔΑΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ
Νάνου Σελέντη

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ
Δήμητρα Γ. Μπεχλικούδη
ΔΡ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ, ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΡΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Εισαγωγικό σημείωμα

Οι εκπαιδευτικοί φάκελοι κατά μουσείο (Μουσείο Βιομηχανικής Ελαιουργίας Λέσβου, Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού, Μουσείο Μετάξης, Μουσείο Περιβάλλοντος Στυμφαλίας, Μουσείο Πλινθοκεραμοποιίας Ν. & Σ. Τσαλαπάτα, Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης), συνοπτική παρουσίαση των οποίων περιέχεται στις σελίδες που ακολουθούν, δημιουργήθηκαν με αφετηρία την ιδέα να συνδεθεί το σχολείο του 21ου αιώνα με το μουσείο του 21ου αιώνα, με στόχο την καλλιέργεια μιας δυναμικής σχέσης μεταξύ τους, στο πλαίσιο του Προγράμματος «Δίκτυο Παισανίας 2.0: Από το σχολείο στο μουσείο». Προορίζονται και για τις δύο βαθμίδες της εκπαίδευσης (Γυμνάσια, Γενικά Λύκεια, Επαγγελματικά Λύκεια και Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας) και περιέχουν τον τρόπο υλοποίησης της βασικής ιδέας, με έμφαση στη σύνδεσή της με τα μαθήματα του αναλυτικού σχολικού προγράμματος.

Ο σχεδιασμός του εκπαιδευτικού υλικού βασίστηκε στις παιδαγωγικές θεωρίες που αντιλαμβάνονται τη μάθηση ως σύνθετη διαδικασία (διανοητική, ψυχική, πρακτική) με έντονο κοινωνικό χαρακτήρα, καθώς και στις επιστημολογικές αντιλήψεις που υποστηρίζουν ότι η γνώση δεν προσφέρεται, αλλά δομείται με την ενεργό συμμετοχή των υποκειμένων. Επίσης, ο σχεδιασμός βασίστηκε και στις θεωρίες της μουσειακής αγωγής που αντιλαμβάνονται τη μουσειακή εμπειρία ως ενεργητική διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ των υποκειμένων και των μουσειακών αντικειμένων.

Οι γενικοί στόχοι, που αφορούν την ανάπτυξη και την καλλιέργεια από τους μαθητές και τις μαθήτριες γνώσεων, ικανοτήτων, στάσεων, έχουν αφετηρία τις προαναφερθείσες θεωρητικές προσεγγίσεις. Οι πέντε προβλεπόμενοι άξονες (πολιτιστική κληρονομιά, άυλη πολιτιστική κληρονομιά, υλικός πολιτισμός, σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία, περιβάλλον), με αποσαφηνισμένο το πεδίο γύρω από το οποίο περιστρέφονται, εξασφαλίζουν την αποφυγή επικαλύψεων.

Για κάθε φάκελο έχει προβλεφθεί ένα σενάριο, προσαρμοσμένο στις ανάγκες και τις προτεραιότητες της εκπαιδευτικής βαθμίδας στην οποία αυτός αντιστοιχεί. Το σενάριο, που αποτελεί τον συνεκτικό ιστό, θέτει το πλαίσιο για τις δραστηριότητες που αναλαμβάνει η σχολική ομάδα. Στόχος: να λειτουργήσει ως παράδειγμα για τη διασύνδεση διαφορετικών διδακτικών αντικειμένων στο πλαίσιο του συγκεκριμένου μουσείου και να συνδέσει το παρελθόν (μουσειακά εκθέματα) με το παρόν (μαθητές).

Στην εισαγωγή της συντονίστριας αναπτύσσονται το σκεπτικό κάθε ενότητας, ο τρόπος υλοποίησής του, καθώς και η μεθοδολογία κατά άξονα. Καθορίζονται επίσης οι βασικές έννοιες που πραγματεύεται το μουσείο, με τη βοήθεια σχετικού υλικού. Στη συνέχεια, από τη μελέτη του υλικού (Οδηγός μουσείου, οπτικοακουστικό υλικό, εκπαιδευτικά έντυπα, άρθρα, έρευνα στο διαδίκτυο) προσφέρονται όλα τα απαιτούμενα στοιχεία προκειμένου να εντοπιστούν ή και να αναδειχθούν τα νήματα που συνδέουν τη θεματική, τα εκθέματα και τον περιβάλλοντα χώρο του μουσείου με τα διδασκόμενα γνωστικά αντικείμενα. Σημεία αναφοράς των προτεινόμενων εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων είναι ποικίλα μουσειακά εκθέματα, εκθεσιακές ενότητες, χώροι εντός και εκτός του μουσείου.

Το εκπαιδευτικό υλικό, συναφές με τη θεματική κάθε μουσείου, τον διαθεματικό του χαρακτήρα και το πνεύμα του σεναρίου, προτείνει συγκεκριμένες δράσεις, που αποτυπώνονται στα φύλλα εργασίας.

Στα φύλλα εργασίας, σχεδιασμένα με βάση τις αρχές της διερευνητικής προσέγγισης της μάθησης, περιλαμβάνονται δραστηριότητες που μπορούν να υλοποιηθούν πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την επίσκεψη στο μουσείο. Με αυτόν τον τρόπο, η επίσκεψη στο μουσείο γίνεται μέρος μιας ευρύτερης

διαδικασίας. Παράλληλα, οι προτεινόμενες δραστηριότητες είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν όχι μόνο στο συγκεκριμένο μουσείο, αλλά και σε ανάλογους χώρους πολιτισμικής αναφοράς.

Ο Οδηγός του εκπαιδευτικού αποτελεί εύχρηστο εργαλείο. Παραπέμπει κατά μάθημα σε συγκεκριμένες ενότητες των διδακτικών αντικειμένων με τα οποία συνδέονται οι προτεινόμενες δραστηριότητες, περιλαμβάνοντας ταυτόχρονα σαφή στοχοθεσία, χρονοδιάγραμμα υλοποίησης και σχετική βιβλιογραφία.

Η όλη εργασία των εκπαιδευτικών φακέλων για κάθε μουσείο και για κάθε επιμέρους ενότητα είναι οργανωμένη και δομημένη με τον ίδιο τρόπο, καθιστώντας έτσι την προσέγγισή της «φιλική» για τους εκπαιδευτικούς και εξασφαλίζοντας τις προϋποθέσεις για την, κατά το δυνατόν, καλύτερη αξιοποίησή της.

ΥΠΑΙΘΡΙΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΥΔΡΟΚΙΝΗΣΗΣ

Ο σχεδιασμός του εκπαιδευτικού φακέλου

Ο φάκελος του Υπαίθριου Μουσείου Υδροκίνησης (ΥΜΥ) του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ) σχεδιάστηκε στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» της πράξης «Δίκτυο Παιδείας 2.0: Από το σχολείο στο μουσείο» το φθινόπωρο του 2014 από ομάδα εκπαιδευτικών διαφορετικών εικοτήτων (φιλόλογοι, μαθηματικός, φυσικός, εικαστικός), και επιχειρεί να συνδέσει τη διδακτέα ύλη των Γενικών και Επαγγελματικών Λυκείων (ΓΕΛ και ΕΠΑΛ) με το τοπίο, το μουσείο, τα εκθέματα και τα ιστορικά τους συμφραζόμενα.

Το θεωρητικό υπόβαθρο

Ο σχεδιασμός του προτεινόμενου εκπαιδευτικού υλικού βασίστηκε:

- Στις παιδαγωγικές θεωρίες, οι οποίες αντιλαμβάνονται τη μάθηση ως σύνθετη διαδικασία, διανοητική, ψυχική και πρακτική, με έντονο κοινωνικό χαρακτήρα, και αντιμετωπίζουν τα υποκείμενα ως πολυσύνθετες οντότητες που συγκροτούνται σε συγκεκριμένο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο, το οποίο συμβάλλει στη διαμόρφωσή τους (Donaldson, 2001, Hein, 1998, Νάκου, 2001, Vygotsky, 1986).
- Στις επιστημολογικές αντιλήψεις που υποστηρίζουν ότι η γνώση δεν προσφέρεται, αλλά δομείται με την ενεργό συμμετοχή των υποκειμένων, μέσα από σύνθετες διεργασίες διερεύνησης, κατανόησης και ερμηνείας της πραγματικότητας (Bruner, 1960, Hein, 1998, Νάκου, 2001).
- Στις θεωρίες για τον υλικό πολιτισμό που έχουν αναπτύξει μελετητές της ανθρωπολογίας, της αρχαιολογίας, της μουσειολογίας, σύμφωνα με τις οποίες κάθε αντικείμενο δεν είναι μονοσήμαντο, αλλά υπόκειται σε πολλαπλές αναγνώσεις-ερμηνείες (Hooper-Greenhill, 2006, Μούλιου & Μπούνια, 1999α, 1999β, Pearce, 1990, 1992, 1994, Preucel & Hodder, 1996).
- Στο θεωρητικό πλαίσιο της μουσειακής αγωγής, που δέχεται το μουσείο ως χώρο άτυπης εκπαίδευσης με έντονα επικοινωνιακό χαρακτήρα, και αντιλαμβάνεται τη μουσειακή εμπειρία

ως ενεργητική διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ των υποκειμένων και των μουσειακών αντικειμένων, ανοιχτή σε εναλλακτικές ερμηνείες (Hein, 1998, Hooper-Greenhill, 1991, 1999, Κόκκινος & Αλεξάκη, 2002, Νάκου, 2001, Stone & Molyneaux, 1994).

Οι βασικές αρχές

Η διαφοροποιημένη παιδαγωγική

Ως εκπαιδευτικοί τάξης έχουμε αντιληφθεί και αποδεχθεί ότι κάθε σχολική τάξη είναι ανομοιογενής και ότι η ανομοιογένεια αυτή δεν οφείλεται μόνο στην εθνική καταγωγή και τη μητρική γλώσσα των μαθητών, αλλά εξαρτάται και από άλλους παράγοντες, εξίσου σημαντικούς, όπως το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο και το πολιτισμικό κεφάλαιο της οικογένειας των μαθητών, τα προσωπικά ενδιαφέροντα, τα κίνητρα και τις επιδιώξεις των μαθητών, τις γνωστικές τους δομές και στρατηγικές κατάκτησης της γνώσης (Σφυρόερα, 2007).

Με βάση αυτήν τη διαπίστωση και παραδοχή, ο φακέλος διαμορφώθηκε ως ένα ευέλικτο πλαίσιο το οποίο παροτρύνει τους μαθητές να επιλέξουν τις μαθησιακές διαδρομές που τους ταιριάζουν, να καλλιεργήσουν τα προσωπικά τους ενδιαφέροντα, να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους, να αξιοποιήσουν τις «νοημοσύνες» τους.

Ο ψυχολόγος Howard Gardner (1996) στην πολυετή έρευνά του για την ανθρώπινη νοημοσύνη έχει διακρίνει εννέα διαφορετικούς τρόπους αντίληψης του κόσμου, εννέα διαφορετικά είδη νοημοσύνης: τη γλωσσική, τη λογικομαθηματική, τη χωροαντιληπτική, τη μουσική, την κιναισθητική, τη διαπροσωπική, την ενδοπροσωπική, τη νατουραλιστική και την υπαρξιακή.

Οι προτεινόμενες δραστηριότητες του φακέλου διαφοροποιούνται προκειμένου να αξιοποιήσουν όσο το δυνατόν περισσότερους τρόπους αντίληψης.

Η διαθεματικότητα

Η διαφοροποιημένη αυτή προσέγγιση, ως ανοιχτή παιδαγωγική αντίληψη, βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με τις αντιλήψεις για τη διαθεματική προσέγγιση της γνώσης και την ενεργητική μάθηση (Ματσαγγούρας, 2004α).

Η διαθεματικότητα αποτελεί στις μέρες μας βασικό ζητούμενο των προγραμμάτων σπουδών όλων των βαθμίδων. Σε θεωρητικό επίπεδο συνδέεται με τον Lev Vygotsky (1986), πατέρα της κοινωνικής-ιστορικής ψυχολογίας, που υποστηρίζει ότι στη σχολική διαδικασία κάθε γνωστικό αντικείμενο διευκολύνει τη μάθηση των άλλων. Μέσα από τη διαθεματικότητα αίρονται τα στεγανά μεταξύ των επιστημών, διασυνδέονται διαφορετικά επιστημονικά πεδία και επιτυγχάνεται η ολιστική μάθηση.

Οι προτεινόμενες δραστηριότητες του φακέλου καλύπτουν ευρύ φάσμα γνωστικών αντικειμένων, εντάσσονται, ωστόσο, όλες σε ένα κοινό σενάριο, που λειτουργεί ως συνεκτικός ιστός.

Η ομαδικότητα

Για την υλοποίηση των δραστηριοτήτων προτείνεται ο χωρισμός των μαθητών σε ομάδες, οι οποίες ασχολούνται με διαφορετικά αντικείμενα μάθησης. Οι στόχοι που πρέπει να πετύχουν οι ομάδες διαφοροποιούνται μεταξύ τους, εντάσσονται όμως στο ευρύτερο, κοινό πλαίσιο δράσης.

Η εργασία σε ομάδες είναι, σύμφωνα με τα προγράμματα σπουδών, ένας από τους πιο ενδεδειγμένους τρόπους εργασίας στη σχολική τάξη, καθώς προσφέρει τη δυνατότητα συμμετοχής και κινητοποίησης μαθητών που θεωρούνται αδύναμοι ή αδιάφοροι. Στο πλαίσιο μιας μικρής ομάδας, μαθητές συνεσταλμένοι έχουν την ευκαιρία να εκφράσουν ελεύθερα τη γνώμη τους και να γίνουν αποδεκτοί, μαθητές αδύναμοι να υπερβούν τα μαθησιακά και αναπτυξιακά τους όρια.

Ως υπέρμαχος της εκπαίδευσης από κοινού ατόμων με διαφορετικές δυνατότητες και ανάγκες, ο Vygotsky υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη δεν είναι μόνο φυσική, αλλά και κοινωνική, πολιτισμική διαδικασία (Cummins, 1999, Vygotsky, 1986).

Η ενεργητική μάθηση

Από τη στιγμή που τα όρια μεταξύ των μαθημάτων ατονούν, η έμφαση δίνεται όχι τόσο στην απόκτηση της γνώσης όσο στους τρόπους με τους οποίους αυτή αποκτάται. Η αποδυνάμωση των πλαισίων, σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο της εκπαίδευσης Basil Bernstein (1991), επαναπροσδιορίζει τη σχέση διδάσκοντος-διδασκόμενου και περιορίζει την αυθεντία. Η έμφαση στη διαδικασία απόκτησης της γνώσης προϋποθέτει αυτενέργεια και αυτονομία από την πλευρά του μαθητή και συνεπάγεται αναθεώρηση του ρόλου του εκπαιδευτικού, ο οποίος από φορέας της γνώσης γίνεται «διαμεσολαβητής» ανάμεσα στη γνώση και τον μαθητή. Ο ψυχολόγος Jerome Bruner (1960), θεωρητικός της ανακαλυπτικής-ερευνητικής μάθησης, υποστηρίζει ότι η εκπαίδευση οφείλει να ωθεί τους μαθητές στην κατανόηση βασικών αρχών και ιδεών μέσω της μεθόδου της ανακάλυψης, και με τον τρόπο αυτό να χτίζει σταδιακά την ακαδημαϊκή τους παιδεία, καθώς η γνώση δεν είναι αποτέλεσμα αλλά διαδικασία.

Τόσο το ευρύτερο πλαίσιο δράσης όσο και οι επιμέρους δραστηριότητες του φακέλου έχουν σχεδιαστεί σύμφωνα με τις αρχές της μεθόδου *project* (Frey, 1998, Ματσαγγούρας, 2012, Χρυσανθίδης, 1998) και στοχεύουν στην ανάπτυξη διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στους μαθητές και το μουσειακό υλικό, ανοικτής σε πολλαπλές ερμηνείες. Σε αυτήν τη διαδικασία ο εκπαιδευτικός αποκτά τον ρόλο του συντονιστή: δίνει κατευθύνσεις, λύνει απορίες, παρακολουθεί την πορεία των ομάδων, ανατροφοδοτεί.

Η σύνδεση με την κοινότητα

Ο περιορισμός του ρόλου του εκπαιδευτικού αφήνει περιθώρια για τη σύνδεση της γνώσης που αποκτάται στο σχολείο με τη γνώση που αποκτάται από την επαφή με μέλη της τοπικής κοινωνίας (οικογένεια, φίλοι, γειτονιά, χωριό). Άλλωστε, η μάθηση θεωρείται, όπως προαναφέρθηκε, κοινωνική, πολιτισμική διαδικασία. Το μουσείο ως χώρος πολιτισμού και επικοινωνίας, τα μουσειακά αντικείμενα ως μάρτυρες του ανθρώπινου πολιτισμού, καθώς και η κοινότητα ως γεωγραφική, ιστορική, πολιτισμική οντότητα, αποτελούν το ιδανικό πλαίσιο για την εξέλιξη της μαθησιακής διαδικασίας.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, αρκετές από τις προτεινόμενες δραστηριότητες προβλέπουν συνεργασία των μαθητών με μέλη της τοπικής κοινωνίας, συζητήσεις με ειδικούς, έρευνα του τοπίου (Λεοντσίνης, 1996).

Επίσης, καθώς η κοινότητα έχει στις μέρες μας αποκτήσει πλανητικό χαρακτήρα μέσω του διαδικτύου, ο φάκελος είναι σχεδιασμένος με τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορεί να αξιοποιηθεί και από σχολικές ομάδες που δεν έχουν τη δυνατότητα να επισκεφθούν το μουσείο. Οι δραστηριότητες μπορούν να υλοποιηθούν στον τόπο κατοικίας των μαθητών, σε αντίστοιχους χώρους πολιτισμικής αναφοράς.

Η εδραίωση μιας σχέσης οικειότητας

Η προσέγγιση των αντικειμένων, σύμφωνα με την άποψη του καθηγητή της ψυχολογίας της τέχνης Rudolf Arnheim (1986), εξαρτάται από τρία διαφορετικά είδη απόστασης: τη «φυσική», την «αντιληπτική» και την «προσωπική». Η «προσωπική» απόσταση σχετίζεται με τον βαθμό οικειότητας που δημιουργείται ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο.

Το πλαίσιο δράσης και οι προτεινόμενες δραστηριότητες αφήνουν το περιθώριο στη σχολική ομάδα να επιλέξει τη διάρκεια της συνολικής δράσης. Παρέχουν, ωστόσο, τη δυνατότητα ενασχόλησης των μαθητών για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η συνεχής ενασχόληση δημιουργεί σχέση οικειότητας, η οποία πλαταιίνει συν τω χρόνω, γίνεται ουσιαστικότερη, οδηγεί σε βαθύτερες και οξυδερκέστερες ερμηνείες.

Η επιδιωκόμενη σχέση οικειότητας δεν περιορίζεται στη σχέση των μαθητών με το μουσείο, αλλά επεκτείνεται στη σχέση τους με το σχολείο: τους συμμαθητές, τους καθηγητές, τα γνωστικά αντικείμενα.

Οι επιμέρους στόχοι

Σύμφωνα με τις παραπάνω βασικές αρχές, ο σχεδιασμός του φακέλου υπηρετεί στόχους που αφορούν την ανάπτυξη και την καλλιέργεια από τους μαθητές γνώσεων, ικανοτήτων, στάσεων, συναισθημάτων.

Πιο αναλυτικά, επιδιώκονται οι ακόλουθοι στόχοι:

- Άμεση εμπλοκή των μαθητών στις διαδικασίες μάθησης, βιωματική μάθηση.
- Σύνδεση της σχολικής γνώσης με την τεχνολογία, την κοινωνία και το περιβάλλον.
- Αναγνώριση της ιστορικότητας των μουσειακών αντικειμένων και ένταξή τους στα ιστορικά τους συμφραζόμενα.
- Διεύρυνση του πολιτισμικού υπόβαθρου των μαθητών.
- Σύνδεση της γνώσης με τη ζωή, τα ενδιαφέροντα, τις ανησυχίες των μαθητών.
- Καλλιέργεια κλίσεων και ενδιαφερόντων.
- Ανάπτυξη ικανοτήτων:
 - παρατηρητικότητα,
 - αναλυτική-συνθετική ικανότητα,
 - κριτική σκέψη,
 - διαπροσωπική επικοινωνία,
 - δημιουργικότητα,
 - διερευνητικό πνεύμα.
- Καλλιέργεια στάσεων ζωής:
 - ομαδικότητα,
 - υπευθυνότητα,
 - σεβασμός,
 - ευαισθητοποίηση σε περιβαλλοντικά ζητήματα.
- Βελτίωση σχέσεων μαθητών-εκπαιδευτικών.
- Αυτενέργεια και πρωτοβουλία.
- Ανάπτυξη αυτογνωσίας.
- Τόνωση αυτοσυναισθήματος.
- Παραγωγή αυθεντικού και πρωτότυπου έργου.

Το υλικό του φακέλου

Το σενάριο

Ο φάκελος περιλαμβάνει ένα σενάριο, που λειτουργεί ως συνδετικός ιστός, στο πλαίσιο του οποίου διαπλέκονται όλες οι προτεινόμενες δραστηριότητες. Το σενάριο οδηγεί τους μαθητές από το παρόν στο μέλλον με το βλέμμα στο παρελθόν. Ζητούμενο είναι η νεανική επιχειρηματικότητα, που εμπνέεται από τις καλές πρακτικές του παρελθόντος. Στο σενάριο, οι ήρωες είναι νεαρά άτομα που αντιμετωπίζουν δυσκολίες στον εργασιακό τομέα και αποφασίζουν να δραστηριοποιηθούν ομαδικά. Οι επιχειρηματικές σκέψεις-κινήσεις τους, «συνεταιριστική νεοτριβή, μονάδα παραγωγής δημητριακών ή ταμπάκικο-σανδαλάδικο;», συνδέονται με το πολιτισμικό, κοινωνικοοικονομικό κεφάλαιο του τόπου. Η σχολική ομάδα μπορεί να επιλέξει να υλοποιήσει το σενάριο στο σύνολό του, να επεξεργαστεί μέρος αυτού, ή να το επιτελέσει σε συνδυασμό με το σενάριο αντίστοιχων φακέλων των άλλων μουσείων του ΠΙΟΠ.

Τα φύλλα εργασίας

Τα φύλλα εργασίας έχουν σχεδιαστεί γύρω από πέντε άξονες-παραμέτρους του μουσειακού τοπίου: την πολιτιστική κληρονομιά, την ύλη πολιτιστική κληρονομιά, τον υλικό πολιτισμό, τη σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία και το περιβάλλον. Κάθε άξονας περιλαμβάνει ένα ή περισσότερα φύλλα εργασίας, τα οποία συνδέονται με γνωστικά αντικείμενα που διδάσκονται στα ΓΕΛ και τα ΕΠΑΛ της χώρας αυτήν την περίοδο. Πιο αναλυτικά, η πολιτιστική κληρονομιά συνδέεται με την Ιστορία και τα Αγγλικά, η μελέτη της ύλης πολιτιστικής κληρονομιάς γίνεται μέσα από τη Νέα Ελληνική Γραμματεία, στις δραστηριότητες για τον υλικό πολιτισμό συνδυάζεται η μαθηματική σκέψη με το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας, η σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία συνδέεται με τα Εικαστικά, τη Μουσική, την Ιστορία της Τέχνης, ενώ το περιβάλλον καλύπτει όλο το φάσμα των φυσικών επιστημών.

Κάθε φύλλο εργασίας μπορεί να χρησιμοποιηθεί ανεξάρτητα ή συνδυαστικά με άλλα φύλλα. Εναλλακτικά, είναι δυνατόν η σχολική ομάδα να επιλέξει συγκεκριμένες δραστηριότητες από κάθε άξονα, ανάλογα με το γνωστικό επίπεδο, τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών ή τα διαθέσιμα υλικά στο σχολείο. Επιπροσθέτως, κάθε φυλλάδιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε για μία μόνον επίσκεψη στο μουσείο είτε στο πλαίσιο ερευνητικού προγράμματος στο σχολείο.

Τα φύλλα εργασίας διέπονται από την αρχή της διερευνητικής προσέγγισης της μάθησης.

Η εν λόγω παιδαγωγική αρχή παραπέμπει σε εναλλακτικές προσεγγίσεις μάθησης, οι οποίες ξεκινούν με ευρύτερου ενδιαφέροντος ερωτήματα για τον φυσικό και κοινωνικό κόσμο, και προχωρούν με τα εννοιολογικά και μεθοδολογικά εργαλεία που παρέχει στους μαθητές το Πρόγραμμα Σπουδών στη διερευνητική μελέτη των διαθέσιμων δεδομένων, προκειμένου να δώσουν τεκμηριωμένες απαντήσεις στα ερωτήματα που τέθηκαν και, στη συνέχεια, με βάση τη νέα τους γνώση, να προτείνουν λύσεις σε προβλήματα και να λάβουν αποφάσεις για πολύπλοκα ζητήματα. Έτσι, η γνώση συνδέεται αμεσότερα με τη ζωή και η μάθηση με την ενεργό δράση του μαθητή. (Ματσαγούρας, 2012: 16)

Για την υλοποίηση των προτεινόμενων δραστηριοτήτων, συστήνεται ο χωρισμός των μαθητών σε ομάδες. Οι ομάδες δεν θα πρέπει να έχουν λιγότερα από τρία μέλη ούτε περισσότερα από έξι. Στην πράξη, συνήθως οι σχολικές ομάδες είναι τετραμελείς. Ο χωρισμός μπορεί να γίνει ανάλογα με τα ενδιαφέροντα των μαθητών, ή από τον εκπαιδευτικό, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι ομάδες που θα συγκροτηθούν θα είναι «ισοδύναμες». Αυτό σημαίνει ότι κάθε ομάδα θα περιλαμβάνει έναν

μαθητή ή μία μαθήτρια υψηλής σχολικής επίδοσης, δύο μέτριες και έναν ή μία χαμηλής. Για να αποφευχθούν περιπτώσεις ασυνέπειας και αδιαφορίας ή περιπτώσεις ανάληψης όλου του έργου από ένα μέλος, συστήνεται η σύναψη «συμβολαίου» μεταξύ των μελών των ομάδων, όπου θα διατυπώνονται ρητά οι ατομικές δεσμεύσεις και ευθύνες έναντι του συνόλου.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arnheim, R. (1986). *New Essays on the Psychology of Art*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Bernstein, B. (1991). *Παιδαγωγικοί Κώδικες και Κοινωνικός Έλεγχος* (μτφρ. Ι. Σολομών). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Bruner, J. (1960). *The Process of Education*. New York: Vintage Books.
- Cummins, J. (1999). *Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση: Εκπαίδευση με σκοπό την Ενδυνάμωση σε μια Κοινωνία της Ετερότητας* (μτφρ. Σ. Αργύρη). Αθήνα: Gutenberg.
- Donaldson, M. (2001). *Η Σκέψη των Παιδιών* (μτφρ. Α. Αρχοντίδου - Α. Καλογιαννίδου). Αθήνα: Gutenberg.
- Frey, K. (1998). *Η μέθοδος project*. Αθήνα: Αφ. Κυριακίδη.
- Gardner, H. (1996). *Les intelligences multiples*. Paris: Retz.
- Hein, G. (1998). *Learning in the Museum*. London and New York: Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (1991). *Museum and Gallery Education*. London and New York: Leicester University Press.
- Hooper-Greenhill, E. (2006). *Το μουσείο και οι πρόδρομοί του* (μτφρ. Α. Παππάς). Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
- Hooper-Greenhill, E. (επιμ.) (1999 β' έκδοση). *The Educational Role of the Museum*. London and New York: Routledge.
- Κάβουρα, Δ. (2010). *Διδακτική της ιστορίας. Επιστήμη, διδασκαλία, μάθηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Καμαρινού, Δ. (1998). *Βιωματική μάθηση στο Σχολείο*. Αθήνα: Paper graph.
- Κόκκινος, Γ. (1998). *Από την ιστορία στις ιστορίες*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κόκκινος, Γ. & Αλεξάκη, Ε. (επιμ.) (2002). *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κολιόπουλος, Δ. (2004). *Η διδακτική προσέγγιση του Μουσείου Φυσικών Επιστημών*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Λεονταίνης, Γ. (1996). *Διδακτική της Ιστορίας. Γενική-Τοπική Ιστορία και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα.
- Ματσαγγούρας, Η.Γ. (2004α). *Η Διαθεματικότητα στη Σχολική Γνώση*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Ματσαγγούρας, Η.Γ. (2004β). *Ομαδοσυνεργατική Διδασκαλία και Μάθηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Ματσαγγούρας, Η.Γ. (2012). *Η Καινοτομία των Ερευνητικών Εργασιών στο Νέο Λύκειο*. Βιβλίο εκπαιδευτικού, Αθήνα.
- Μούλιου, Μ. & Μπούνια, Α. (1999α). Εισαγωγή στη Μουσειολογία. *Αρχαιολογία και Τέχνες* 70.
- Μούλιου, Μ. & Μπούνια, Α. (1999β). Μουσειολογία: Ιστορία, θεωρία και πρακτική. *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73.
- Moxey, K. (επιμ.) (1991). *Visual Theory*. Oxford: Polity Press.
- Νάκου, Ε. (2001). *Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*. Τετράδια 9. Αθήνα: Νήσος.
- Pearce, S. (επιμ.) (1990). *Objects of Knowledge*, New Research in Museum Studies, an International Series. Leicester: Leicester University Press.
- Pearce, S. (1992). *Museums Objects and Collections. A Cultural Study*. Leicester and London: Leicester University Press.
- Pearce, S. (επιμ.) (1994). *Interpreting Objects and Collections*. London, New York: Routledge.
- Πρακτικά 4ου Συνεδρίου Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων. (2002). *Το μέλλον του παρελθόντος μας. Ανιχνεύοντας τις προοπτικές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και της Ελληνικής Αρχαιολογίας*. Αθήνα.
- Preucel, R. & Hodder, I. (επιμ.) (1996). *Contemporary Archaeology in Theory*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Stone, P. & Molyneaux, B. (επιμ.) (1994). *The Presented Past. Heritage, Museums and Education*. London and New York: Routledge.
- Σφυρόερα, Μ. (2007). Διαφοροποιημένη Παιδαγωγική. Σειρά *Κλειδιά και Αντικλειδιά*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.
- Vygotsky, L. (1986). *Language and Thought*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Χρυσαφίδης, Κ. (1998). *Βιωματική Επικοινωνιακή Διδασκαλία: η εισαγωγή της μεθόδου project στο Σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg.

Λίγα λόγια για το σκεπτικό και τους στόχους του σεναρίου

Το σενάριο που συνοδεύει τον φάκελο του Υπαίθριου Μουσείου Υδροκίνησης (ΥΜΥ) γράφτηκε για να εξυπηρετήσει τους ακόλουθους στόχους:

- Να δώσει ένα πλαίσιο και έναν σκοπό στις δραστηριότητες που αναλαμβάνει η σχολική ομάδα.
- Να λειτουργήσει ως παράδειγμα για τη διασύνδεση διαφορετικών διδακτικών αντικειμένων στο πλαίσιο του συγκεκριμένου μουσείου.
- Να συνδέσει το παρελθόν (μουσειακά εκθέματα) με το παρόν (ήρωες του σήμερα).
- Να τονίσει τη σημασία της νεανικής επιχειρηματικότητας και τον ζωτικό ρόλο που παίζει για την ανάπτυξη ενός τόπου η αξιοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών πόρων που αυτός διαθέτει.
- Να ωθήσει σε δημιουργική αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων διαβίωσης και εργασίας, με την αξιοποίηση των τοπικών πόρων.
- Να τονίσει τη σημασία του πνεύματος ομαδικότητας και συνεργασίας.
- Να τονίσει τη σημασία ανάληψης πρωτοβουλιών από τους νέους, προκειμένου να αλλάξει η στάση και ο προσανατολισμός της ευρύτερης κοινωνίας.
- Να συνδέσει το Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης με άλλα μουσεία του Δικτύου Μουσείων ΠΙΟΠ.

Η αξιοποίηση του σεναρίου δεν είναι υποχρεωτική ή δεσμευτική.

Η ομάδα, ανάλογα με τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα, τον διαθέσιμο χρόνο της, μπορεί να επιλέξει να αφήσει στην άκρη το σενάριο, να ασχοληθεί με μέρος του σεναρίου, να το υλοποιήσει στο σύνολό του, να το εμπλουτίσει ή να γράψει το δικό της σενάριο.

Αντίστοιχα, οι προτεινόμενες δραστηριότητες δεν είναι δεσμευτικές. Η ομάδα μπορεί να επιλέξει να υλοποιήσει μέρος αυτών ή το σύνολό τους, να τις προσαρμόσει στα δικά της ενδιαφέροντα-ερωτήματα, να σχεδιάσει δικές της.

Τόσο το σενάριο όσο και οι προτεινόμενες δραστηριότητες φιλοδοξούν να λειτουργήσουν παραδειγματικά και να εμπνεύσουν τον σχεδιασμό άλλων δραστηριοτήτων. Ιδανική εξέλιξη θεωρούμε την υλοποίηση του σεναρίου σε πραγματικό χρόνο και τόπο, καθώς και τη δραστηριοποίηση των νέων σε αντίστοιχα σενάρια επιχειρηματικότητας.

Κάποιες από τις δραστηριότητες μπορεί να ταιριάζουν σε περισσότερα από ένα σημεία του σεναρίου. Είναι απόφαση της ομάδας σε ποιο σημείο θα τις υλοποιήσει.

Προτεινόμενο σενάριο

Ο Πέτρος κατάγεται από τη Δημητσάνα, αλλά μεγάλωσε στην Τρίπολη. Όταν ολοκλήρωσε τις σπουδές του στη Φυσική, επέστρεψε στα πάτρια εδάφη με όνειρα και φιλοδοξίες να προσφέρει στον τόπο του. Αν και έκλεισε τα τριάντα, μένει στο σπίτι της γιαγιάς στη Δημητσάνα, γιατί τα σχέδια δεν έχουν υλοποιηθεί ακόμη!

Για να υλοποιηθούν, χρειάζεται μια γερή ομάδα, ένα άτομο δεν αρκεί. Το όνειρό του δεν είναι να γίνει ένας επιτυχημένος αυτοδημιούργητος επιχειρηματίας, αυτό ήταν το όνειρο προηγούμενων γενεών, ο ίδιος οραματίζεται έναν επιτυχημένο κοινωνικό συνεταιρισμό που θα δώσει στην περιοχή την παλιά της αίγλη. Αυτήν που σήμερα μαρτυρούν κάποια κτήρια αναγνωρισμένα από την UNESCO ως μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Πολιτιστική κληρονομιά 1). Προσπαθεί, λοιπόν, να πείσει τους φίλους να λειτουργήσουν συλλογικά, να κοιτάξουν πέρα από τη μετατροπή των πατρικών οικιών σε παραδοσιακούς

ξενώνες, να ακολουθήσουν μονοπάτια πιο δημιουργικά, που θα εμπλέξουν μεγαλύτερο τμήμα της τοπικής κοινωνίας σε μια παραγωγική διαδικασία και θα ωφελήσουν πολλαπλά τον τόπο.

Πολύ συχνά στις βόλτες του στον Λούσιο ποταμό, εύχεται να ζούσε σε μίαν άλλη εποχή, στην εποχή του παππού ή του προπάππου του, για παράδειγμα, τότε που τους ήχους της φύσης κάλυπταν οι ήχοι από τους μπαρουτόμυλους, τους νερόμυλους, τα νεροπρίονα και τα μαντάνια, που δούλευαν νυχθημερόν για να καλύψουν τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας και όχι μόνον (Πολιτιστική κληρονομιά 2, Υλικός πολιτισμός 1).

Τώρα τους ήχους της φύσης καλύπτουν οι μηχανές από τα αυτοκίνητα των επισκεπτών του Σαββατοκύριακου, που έρχονται για να καταναλώσουν φύση και παράδοση. Ο χρόνος μετριέται με τα Σαββατοκύριακα και τις εορταστικές περιόδους, ενώ στα μεσοδιαστήματα σαν να ακινητοποιείται. Αυτό το πάγωμα του χρόνου θέλει να σπάσει ο Πέτρος, γι' αυτό παλεύει να πείσει τους φίλους και φέρνει κάθε φορά και νέες προτάσεις στο τραπέζι.

Στην πρώτη απόπειρα, τους κάλεσε να περπατήσουν κατά μήκος του Λούσιου, τους μοίρασε χάρτες της διαδρομής και τους ζήτησε να τους μελετήσουν. Κατά την εξερεύνηση, τους πρόετρεψε να ηχογραφήσουν ήχους, να παρατηρήσουν τη χλωρίδα και την πανίδα, να μελετήσουν τις ιδιότητες του νερού, για να εκτιμήσουν την αξία του ποταμού (Περιβάλλον 4, 5, 6). Τους παρότρυνε να μετρήσουν τις εγκαταλειμμένες εγκαταστάσεις, να μαντέψουν τη λειτουργία τους, να παρατηρήσουν τα πετρώματα γεφύρια και τη θέση τους σε σχέση με τις εγκαταστάσεις, να αναλογιστούν τον ρόλο του ποταμού στην ανάπτυξη του τόπου. Οι καλλιτέχνες της παρέας έφεραν τα σύνεργά τους, τις ακουαρέλες, για να αποτυπώσουν τοπία του Λούσιου, σαν τους παλιούς περιηγητές (Σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία 1). Οι εικόνες εντυπωσίασαν την παρέα, είχαν χρόνια να βαδίσουν στο ποτάμι, ωστόσο, τους στεναχώρησαν και τους προβλημάτισαν. Οι πραγματιστές υποστήριξαν πως ο χρόνος δεν γυρίζει πίσω, ενώ οι πιο ευαίσθητοι αναζήτησαν τα αίτια της παρακμής (Αυλη πολιτιστική κληρονομιά 1, Υλικός πολιτισμός 2).

Στην επόμενη συνάντηση, πρότεινε επίσκεψη στο Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης, για να γνωρίσουν από κοντά τον μηχανισμό και τη λειτουργία των υδροκίνητων εργαστηρίων, να συνειδητοποιήσουν τη δύναμη του νερού (Περιβάλλον 1, 2, Υλικός πολιτισμός 3, Σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία 2, 6).

Στη συζήτηση που ακολούθησε, ο τόνος ήταν περιπαικτικός: «Μα καλά, τι θέλεις, να ανατινάξουμε τον κόσμο με μπαρούτη;». Η αλήθεια είναι ότι οι μπαρουτόμυλοι είναι πλέον ξεπερασμένοι. Η προσφορά τους στην Επανάσταση του 1821 είναι αδιαμφισβήτητη και ως τέτοιοι, ως τόποι μνήμης, αξίζει να υπάρχουν (Υλικός πολιτισμός 4).

Ο Πέτρος δεν θέλει να εστιάσουν στους μπαρουτόμυλους, δεν βλέπει ούτε τρόπους ούτε λόγους επαναφοράς τους στο σήμερα. Θέλει να βάλουν στο μικροσκόπιο άλλες μονάδες που λειτουργούσαν με τη δύναμη του νερού, τις νεροτριβές, τους νερόμυλους, τα ταμπάκια, και να δουν αν κάποιο από αυτά ή και όλα μαζί μπορούν να επαναλειτουργήσουν (Αυλη πολιτιστική κληρονομιά 2, 3, Υλικός πολιτισμός 5, 6).

Έχει κατεβάσει από το διαδίκτυο εικόνες από σύγχρονες νεροτριβές στη βόρεια Ελλάδα. Κατά μήκος του Λούσιου, μέτρησαν τουλάχιστον 25 εγκαταστάσεις, υπαίθριες

ή στεγασμένες, οι πιο πολλές σίγουρα ιδιωτικές, αλλά και κάποιες κοινοτικές ή συνεταιριστικές. Η Ιωάννα, ως νομικός, θα μπορούσε να ερευνήσει το ιδιοκτησιακό καθεστώς και να ζητήσει την παραχώρησή τους με αντάλλαγμα τον εκσυγχρονισμό τους.

Με τα σχέδια ανά χείρας επισκέπτονται το Κεφαλάρι, την εκκλησία του Αϊ-Γιάννη. Η Άννα, που έχει σπουδάσει μηχανικός, παρατηρεί μαζί με τον Λάμπρο, τον γραφίστα, τα σχέδια των νεροτριβών, η κατασκευή τους δεν φαίνεται ιδιαίτερα δύσκολη (Υλικός πολιτισμός 7, Περιβάλλον 3). Θα μπορούσαν να ξεκινήσουν μια συνεργασία με τα ταπητοκαθαριστήρια του νομού. Τα πιο πολλά από αυτά χρησιμοποιούν χημικά διαλύματα για τον καθαρισμό των χαλιών, γεγονός ανεπίτρεπτο σε μια εποχή με έντονες οικολογικές ευαισθησίες. «Πώς είναι δυνατόν από τη μία να προβάλλουμε παραδοσιακούς τρόπους διαβίωσης στους ξενώνες μας και από την άλλη να επιτρέπουμε τη χρήση ή και την κατάχρηση χημικών ουσιών;» ρωτάει με οργή ο Πέτρος, καθώς προσπαθεί να προκαλέσει αντιδράσεις. «Μήπως πρέπει να ξαναθυμηθούμε όσα μάθαμε στο σχολείο για τους βιογεωχημικούς κύκλους;» (Υλικός πολιτισμός 5).

«Ίσως ο νερόμυλός μας να ήταν πιο ταιριαστός με το προφίλ της οικονομίας που θέλουμε να προωθήσουμε», σκέφτεται ο Στέλιος, από τους πιο επιτυχημένους ξενοδόχους της Γορτυνίας. Η οικογένειά του διαθέτει έναν από τους 20 νερόμυλους της περιοχής, που με κάποιες επισκευές θα μπορούσε να επαναλειτουργήσει. Αν, λοιπόν, τον επισκευάζαν και τον χρησιμοποιούσαν για το άλεσμα δημητριακών; Και αν αυτά τα δημητριακά ήταν από ποικιλίες σπάνιες, ξεχασμένες, όπως η ζέα; Θα μπορούσαν να έχουν αλεύρι και παράγωγα – τραχανά, κυλοπίτες, παξιμάδια. Ως τοπικά βιολογικά προϊόντα, αλεσμένα με τον παραδοσιακό τρόπο, θα μπορούσαν να πουληθούν στους ξενώνες, και με την κατάλληλη συσκευασία και διαφήμιση να διοχετευτούν στην ελληνική αλλά και τη διεθνή αγορά (Αυλή πολιτιστική κληρονομιά 4).

Η Κορνηλία, σχεδιάστρια μόδας, προχωράει το όραμα ένα βήμα παραπέρα, να στήσουν ένα ταμπάκικο-σανδαλάδικο, να προμηθεύονται τα δέρματα από το εξωτερικό, αφού στην Ελλάδα υπάρχει έλλειψη, και να τα κατεργάζονται στο εργαστήριο. Αν περιοριστούν στην κατασκευή σανδαλιών, δεν θα χρειαστούν μεγάλες ποσότητες δερμάτων. Μια σόλα και μερικά κομμάτια δέρμα αρκούν για να δημιουργήσουν κομμάτια μοναδικά, εμπνευσμένα από παραστάσεις αρχαιοελληνικών αγγείων (Αυλή πολιτιστική κληρονομιά 5). Την κατασκευή των σανδαλιών, πάνω σε σχέδια της Κορνηλίας, μπορούν να αναλάβουν νέα παιδιά που θα αμείβονται με το ζευγάρι. Και ό,τι περισσεύει από τα δέρματα μπορούν να το κόβουν σε τετράγωνα και να τα διακοσμούν με την τεχνική water marbling, να τα κάνουν κοσμήματα, θήκες για κινητά... (Υλικός πολιτισμός 8, Σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία 3, 4).

Ίσως, μάλιστα, ο νερόμυλος του Στέλιου να μπορεί να αλέθει το βαλανίδι, την τροφή των δερμάτων, αν αυτή η διαδικασία δεν φθείρει τις μυλόπετρες. Και αν το εγχείρημα πάει καλά, και τα σανδάλια και οι μονοτυπίες πουλιούνται στους ξενώνες, στα καταστήματα, στο διαδίκτυο, μπορεί επίσης να παρακινηθούν νέοι της περιοχής να ασχοληθούν με την κτηνοτροφία, προκειμένου να προμηθεύσουν το εργαστήριο με δέρματα αλλά και με μαλλί για περισσότερες καλλιτεχνικές δημιουργίες (Σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία 5).

Η παρέα ενθουσιάζεται, ένας άλλος κόσμος διαφαίνεται μέσα από τις συζητήσεις.

Είναι εφικτός;

Άγνωστο. Αξίζει ωστόσο να τον διερευνήσουν.

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΠΙΟΠ

Κωνσταντίνος Καρτάλης, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Έλια Βλάχου, Υπεύθυνη ΠΙΟΠ

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Χριστόδουλος Ρίγγας, Μαρία Φασουλά, Ντορίνα Μοσχονά

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Αλεξάνδρα Τράντα, Άννα Καλλινικίδου

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟΥ

Μαρία Κασμά

ΟΜΑΔΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ:

Νάνσυ Σελέντη, ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ, M.A. IN GALLERY STUDIES

ΑΞΟΝΑΣ / ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ:

Κατερίνα Τζάμου, ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ, DOCTORAT EN HISTOIRE DE L'ART

ΑΞΟΝΑΣ / ΑΪΛΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ:

Αθηνά Βιολάκη, ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ, M.Δ.Ε. ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΑΞΟΝΑΣ / ΥΛΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ:

Παναγιώτα-Κυριακή Μπιτζελέρη, ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ, M.Δ.Ε. ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΩΣ ΞΕΝΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Θάνος Πετρόπουλος, ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΣ, M.Δ.Ε. ΣΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ

ΑΞΟΝΑΣ / ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ:

Τζελίνα Πάλλα, ΕΙΚΑΣΤΙΚΟΣ

ΑΞΟΝΑΣ / ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ:

Φώτης Βαλλίνας, ΦΥΣΙΚΟΣ, MSc. IN PHYSICS EDUCATION

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ανδρέας Παππάς

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Μαρία Ζαχαριουδάκη

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Μάρκος Κουκλάκης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ-ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Συλβί Ρηγοπούλου

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

M-S Press A.E.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

POLARIS Εκδόσεις

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ:

Ουρανία Καραγιάννη, Μαρία Δασκαλάκη

**ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΟΜΙΛΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ**

ISBN 978-960-244-175-6

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

**ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ**
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ**

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

**ΕΣΠΑ
2007-2013**
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ